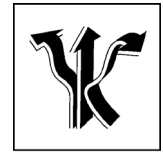
МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ПОЛІТОЛОГО-ЕТНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Матеріали Всеукраїнської
науково-теоретичної конференції
м. Київ, МАУП, 28 лютого 2006 р.

Київ 2007

ББК 66.5(4УКР)я43
П50

Редколегія: М. Ф. Головатий (голова), О. В. Антонюк,
В. І. Бурдяк, І. М. Варзар, І. В. Попеску

За науковою редакцією І. М. Варзаря

Відповідальний редактор за випуск В. М. Чирков
(видання здійснене в рамках проекту "Наукові праці МАУП")

Політолого-етнологічні проблеми розвитку сучасної України: Матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф., м. Київ,
П 28 лют. 2006 р. / Редкол.: М. Ф. Головатий (голова) та ін.;
За наук. ред. І. М. Варзаря. — К. : МАУП, 2007. — 388 с. —
Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 978-966-608-845-4

У матеріалах Всеукраїнської науково-теоретичної конференції рельєфно розкриваються зміст, соціумо- і державотворчий потенціал різних ідей, теорій та концепцій із контекстів сучасної політолого-етнологічної парадигми в аплікаціях до етнополітичних, етносоціальних, етнокультурних та етномовних реалій і проблем розвитку багатонародного українського суспільства. При підготовці видання зважалося на таку обставину: із середини 90-х років XX ст. в університетах України та інших країн політичну етнологію викладають як нормативну або факультативну навчальну дисципліну, з гуманітарно-етнологічних спеціальностей готують кадри, а з політолого-етнологічних проблем пишуть наукові праці та захищають дисертації. Під цим оглядом статті містять максимально повний і хрестоматійно усталений теоретико-праксеологічний матеріал — від генези його проблемної постановки за минулих часів до сучасної парадигмальної інтерпретації.

Для науковців і практичних етнополітиків, законотворців і законодавців, різнопрофільних державних службовців та активістів системи місцево-регіонального самоврядування, працівників засобів масової інформації, докторантів, аспірантів і студентів соціально-гуманітарних спеціальностей.

ББК 66.5(4УКР)я43

ISBN 978-966-608-845-4

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2007

Розділ ІІ
ПОЛІТОЛОГО-ЕТНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ
ТА НАЙБЛИЖЧОЇ ПЕРСПЕКТИВИ 154

Бідзюра І. П.
Елітологічна концепція В. Липинського в контекстах
політолого-етнологічної тріади буття багатонародної
країни: “периферійні території — політичний центр —
всекраїнова політична нація” 156

Бойко С. С.
Політолого-етнологічні аспекти сучасного
етнократизму 170

Варзар Є. І.
Політолого-етнологічна аксіологія історичного
менталітету багатонародної країни 183

Гольцов А. Г.
Теоретичні, етичні та праксеологічні аспекти
етногеополітики: постановка проблеми 196

Гордієнко М. Г.
Система державної етнічної політики
в політолого-етнологічній призмі 210

Дмитренко С. П.
Політолого-етнологічні аспекти феномена
політизації етносоціального життя у країнах
об’єднаної Європи та на пострадянському просторі 224

Доцяк І. В.
Політолого-етнологічна компонента електоральних
процесів у суверенній Україні 238

Дрінь О. Я.
Етносоціальна ситуація і галузь державної
етнополітики як специфічні локуси апробації
політолого-етнологічних проблем сучасності 248

Загоруй Г. В.
Політолого-етнологічні аспекти побудови
та функціонування політичної і соціальної
систем українського багатонародного суспільства 266

Зайченко Л. М.
Минуле, поточний стан і перспективи політичного
технократизму крізь призму деяких
політолого-етнологічних проблем сучасності 279

С. С. БОЙКО
докторант
Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОЛІТОЛОГО-ЕТНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ЕТНОКРАТИЗМУ

"Етнократизм" і "етнократія" є співвідношенням об'єктивного етносоціального феномена та його етнополітичного суб'єкта-носія. У такій якості це об'єкт-суб'єктне явище опиняється у фокусі перехресного виразу двох актуальних політолого-етнологічних концепцій, — етнодержавознавчої концепції Ю. І. Римаренка[1] та політико-кратологічної концепції І. М. Варзаря[2]. Для об'ємно-"голографічнішого" осмислення та сприйняття сутнісних граней явища намагатимемося підійти до нього в полісемічній кореляції етноісторизму та історіологізму, геополітики та регіоналізму, етатологізму та етнополітизму, кратологізму та управлінського релевантизму, етноелітизму та етнобюрократизму. Короткому аналізу цих та інших матерій передує історіографічний вступ.

Доволі тривалий час у вселюдських гуманітарних науках і, зокрема, у навчально-виховному вокабулярі явище етнобюрократизму не помічали, і воно, природно, у громадській свідомості "не працювало". Навіть у інтелектуально розвинених народів Західної Європи класичні енциклопедичні словники "Webster" (англійський), "Brokhaus" (німецький), "Larousse" (французь-

[1] Див., напр.: Римаренко Ю. І. Національний розвій України: проблеми і перспективи. — К., 1995; Мала енциклопедія етнодержавознавства / За ред. Ю. І. Римаренка. — К., 1996; Основи етнодержавознавства: Підручник / За ред. Ю. І. Римаренка. — К., 1996; Римаренко Ю. І., Шкляр Л. Є., Римаренко С. Ю. Основи етнодержавознавства. Теоретико-методологічний аналіз. — К., 2002.

[2] Див.: Варзар І. Із контекстів минулих літ. Вибране. — Кн. 1: Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі. — К., 2003. — С. 106, 123, 152, 216, 261–264, 517.

кий) замовчували його. Хоча в політичній реальності основні етнократичні атрибуції явища — етноеліти, етнічні лідери, етнічні спеціалісти та управлінці, етнічні бюрократи та державці, — усіх їх уже з XVI ст. навчальні заклади тих же класичних народів готували для субколоніальних народів. Це — Університет Східного Лондона, паризька Сорбонна, Краківський і Падуанський університети. І не лише "класичні західні" народи і заклади цим займалися. Києво-Могилянська академія, Острозька та Ясська Слов'яно-Греко-Латинська академії, Пештський університет і Константинопольська Патріарша Академія починаючи з XVI ст. так само посильно готували управлінську еліту — почасти й майбутніх правителів — для всіх дружніх сусідніх народів.

"Відчутну матеріальність" явища від самого початку XVI ст. стали фіксувати у своїх творах видатні просвітники-енциклопедисти: англієць Т. Мор ("Золота книжечка, така ж корисна, як і потішна, про найкращий устрій держави і про новий острів Утопія", 1516 р.), голландець Г. Гроцій ("Про право війни і миру", 1623 р.), молдаванин Д. Кантемір ("Історія висходження і падіння оттоманської імперії", 1714–1716 рр.), італієць Дж. Віко ("Засади нової науки про всезагальну природу націй", 1725 р.), француз Ш.-Л. Монтеск'є ("Роздуми про причини величі та падіння римлян", 1734 р.), поляк І. Стройновський ("Наука про природне і політичне право, політичну економію і право народів", 1795 р.), англієць І. Бентам ("Керівні начала конституційного кодекса для усіх народів і держав", 1826 р.), француз Ж. Мішле ("Народи", 1844 р.), німець Л. фон Штайн ("Теорія управління", 1859 р.), австрієць Л. Гумплович ("Боротьба рас", 1873 р.), українсько-французький єврей М. Я. Остроградський ("Демократія та політичні партії", 1899 р.), італо-француз В. Парето ("Трактат про всезагальну соціологію", 1914–1916 рр.), австрієць К. Реннер ("Держава і нація", 1918 р.), український німець Г. Г. Шпет ("Вступ до етнічної психології", 1927 р.) та багато інших. Усі вони у своїх дослідженнях — в аплікації до нашого пізнавального об'єкта — послідовно випробували сцієнтистську закономірність, відкриту на початку XX ст. М. Вебером: доки сукупна людська наука не дістанеться сутнісних глибин будь-

якого досліджуваного явища, доти не буде вироблено "один з найефективніших засобів усякого пізнання — поняття"[1].

Тим же, поступово-кумулятивним способом та приблизно з першої чверті XIX ст. (після смуги "наполеонівських війн") європейська етнокультурна свідомість на адресу всього "третього світу" народів-етносів почала виробляти власну процивілізаційну антитезу: доки ви не станете такими ж культурно розвиненими, як ми (а ви навряд чи коли станете такими), доти ми вас не визнаємо рівними собі... Цей рівень "етнонацсибаритства" на німецькому прецеденті вдало розкрив М. П. Драгоманов (1889 р.): "німецькі етнокультшовіністи" очікують від слаборозвинених і нерозвинених народів того, аби вони апріорі опинилися "наповненими німецьким духом, мали німецьке серце і німецький розум, німецькі звичаї та вміння виховувати у собі той особливий німецький характер чи дух, який немов самим Богом чи природою навіки присуджено німцям"[2]. У паралелістському порядку — та "немов у дужках" — зазначимо: приблизно в таких самих етнокультурних координатах відбувається "діалог" московського центру і "периферійних суб'єктів федерації", а погляд із московських вікон на приблизно двісті етноменшинських утворень Кавказу як одне суцільне та розпливчасте "обличчя кавказької національності" давно вже став хрестоматійним сарказмом.

Не так далека від цього й сакраментальна позиція Києва і Львова щодо логіки й темпів "мирного інтегрування" у реальні контури нинішнього українського суспільства російської та ще понад ста тридцяти етноменшинських людностей. Важко позбутися враження: саме з огляду на дещо зверхнє ставлення титульних українців до етноменшинських не-українців "якимось інфернальним чином" проектується на ставлення Заходу до України як ненадійного етнополітичного суб'єкта. Нашу підозру нещодавно підтвердив американський політолог І. Валлерстайн. Неначе відповідаючи на наше самозапитання у ранзі idèe fixe: чому ж нас не приймають негайно до лав ЄС,

---

[1] Вебер М. Соціологія. Загальносоціологічні аналізи. Політика: Пер. з нім. — К., 1998. — С. 318.

[2] Собрание политических сочинений М. П. Драгоманова: В 3 т. — Т. 1: Историческая Польша и великорусская демократия. — Париж, 1881–1882. — С. 211–212.

американець застережливо зазначив: "... Для майбутнього Євросоюзу одне з найсуттєвіших питань є врегулювання прав національних меншин. Зараз там уже є великі проблеми з представниками мусульман-іммігрантів,.. у майбутньому ще якісь каталонці виявляться такими ж нещасними..."[1] Ось ми й можемо опинитись у колізії з "нещасними каталонцями" (хоча сама собою аутентична "каталонська проблема" — уже після висловлювання І. Валлерстайна — справді почала благопозитивно вирішуватися).

Таким "кружним шляхом" ми дісталися згаданої поняттєвотворчої закономірності М. Вебера. Нехтувані на Заході, у царській Росії та СРСР три найсуттєвіші проблемні атрибуції етнократичного явища: 1) рівноправ'я/нерівноправ'я титульних і субтитульних народів-етносів багатонародних країн, 2) закономірні автономістські етнодержавницькі прагнення меншинських народів-етносів у будь-яких багатонародних країнах і 3) елітотворення та партієтворення — законовідповідна атрибуція політичного життя будь-яких етнонацменшин у будь-яких багатонародних країнах. Саме за умов суверенного розвитку України і саме вітчизняним ученим усе це нагадало про необхідність динамічного вивчення цього явища, а найпаче — про його науково-понятійне пойменування. Наші дослідження виявили, що в першій половині 90-х років XX ст. найвиразніших результатів досягли Л. Є. Шкляр та О. М. Майборода, які й пойменували феномен чотирма поняттями: "етновлада", "етнократизм", "етнократія" та "етнобюрократія"[2]. Лише у 2003 р. російський етносоціолог Ж. Т. Тощенко випустив солідну та підсумовуючу працю: "Этнократия: история и современность. Социологические очерки". До них — паралельно чи дещо згодом — долучилися українські дослідники (за алфавітом) О. В. Антонюк, І. М. Варзар, М. І. Обушний, В. Г. Огірчук, Ю. І. Римаренко, М. Т. Степіко, а також російські колеги (за алфавітом) А. В. Дмитрієва, Л. М. Дробіжева,

[1] Цит. за: Власова О. Результат, обратный желаемому. Беседа с Иммануилом Валлерстайном // Эксперт-Украина. Укр. деловой журн. — 2005. — № 19. — С. 23–24.

[2] Див.: Майборода О. Етнічні лідери // Мала енциклопедія етнодержавознавства / За ред. Ю. І. Римаренка. — К., 1996. — С. 475; Шкляр Л. Етновлада // Там само. — С. 540; Шкляр Л. Національне державотворення // Там само. — С. 544.

В. Н. Іванов, А. Г. Здравомислов, М. О. Мнацаканян, В. Г. Філіпов, Н. Е. Яценко та ін.

Як бачимо, явище етнократизму перебуває "у роботі", тобто в перманентному осмислювальному процесі доволі давно. Але зарано було б констатувати, що його об'єктивна есенція доконче вивчена та ясна. Добиратися його суті найчастіше дослідники пробують описово-функціонально. Наприклад, для російського політетнолога Ж. Т. Тощенка етнократизм і етнократія — суцільне явище. Зокрема, це: (1) "панування еліти якогось етносу (нації) над іншими народами"; (2) "моноетнічна політична влада", мета встановлення якої — створити "етнічно чисті території як найкращий спосіб руху до демократії"; зрештою, (3) "домінування колективних інтересів і прав етносу над індивідуальними інтересами і правами особистості"[1].

Поряд із безсумнівним позитивом тут назовні проглядають і деякі теоретичні негаразди та негативи політолого-етнологічного характеру. Зокрема, чітко видно, що (1) російська наука (навіть після численних "прояснювальних" праць Ю. В. Бромлея та Л. М. Гумільова) досі не справилась із теоретичним співвідношенням понять народу-етносу (народу як етноісторичної спільності) та народу-населення (народу як помешканської, випадкової демографічної спільності); що (2) продовжує діяти радянська звичка змішування "індивідуально-етнічних" та "колективно-етнічних" природних прав людини (а найпаче, — нехтування головного з них — права на життя на власній геотериторії); зрештою, що (3) проявляються, напевно, мимовільні рефлексії сумнозвісного російського та балканського етнополітичного "досвіду" із "зачистками" не-титульних територій від "місцевих сепаратистів" та "міжнародних терористів". Напевно, такими є "родові плями" власне застосованого тут описового методу.

Ми дотримуємось думки, що найефективнішим тут може себе виказати історіологічний метод, уведений в обіг І. М. Варзарем[2]. До цього методу влучно підходить аксіологія М. Вебера: до

---

[1] Див.: Тощенко Ж. Т. Этнократия: история и современность. Социологические очерки. — М., 2003. — С. 306–307, 408, 413.

[2] Див.: Варзар І. М. Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія. — К., 1994. — С. 160–164; Варзар І. Історіологізм політолого-етнологічного мислення // Мала енциклопедія державознавства. — С. 516–517.

складних історико-політичних та етносоціологічних явищ завжди слід аплікуватися з апріорними установками на "визнання незручних фактів" та розуміння того, що "істинне може не бути прекрасним, і воно буде істинним лише через те, що воно не прекрасне, не святе й не добре"[1]. У такій пізнавально-методологічній колізії цей метод послуговується у потрійній ролі: він (а) "оприлюднює" істинну генезу явища етнократизму, (б) виказує потаємні стадії конституювання етнократизму як цілісного явища і (в) саморозкриває в усьому істинному масштабі "незручності" його сьогочасного системного буття. За допомогою історіологічного методу зробимо спробу дати явищу первісну, "робочу" дефініцію. Отже, етнократизм — це етнократологічна система політичного панування одного народу-етносу над іншим та іншими, — бодай заподіяння на нього та на них вирішального політичного впливу або ж — по-мінімуму — зневажливого ставлення до них, завше засадовуючи свої прагнення ідеологічно та містифікаційно, а за можливості легітимуючи їх правом.

Вдумуючись в історіологічні глибини проблеми, доходимо висновку: абстрагуючись від деталей, можна вирізнити лише дві моделі інтерпретації явища етнократизму: 1) буддистсько-конфуціанську (східноазіатську) та 2) юдеохристиянську (європейську). (Післяколумбова Америка, мусульманський світ та постколоніальна Африка — окремішні питання і теми.) Відмінність між цими моделями — разюча і (поки що?) нездолання. Може статися, що Росія та Схід-Південь України об'єктивно перебувають у Кавдинській ущелині між цими двома моделями (?!!).

Екстрема західноазійської моделі полягає в тому, як зазначає Ф. Фукуяма, що в будь-якому проконфуціанському суспільстві "не існує аналога юдеохристиянському уявленню про божественне джерело влади або вищого закону", — там "автоматично діє подвійна ментальна відданість — сім'ї та політичній владі"[2]. А тому на класичному конфуціанському Сході "у принципі" неможливі Павлики Морозови, які "видають" властям "не-

[1] Вебер М. Соціологія. Загальносоціологічні аналізи. Політика: Пер. з нім. — С. 326–327.

[2] Див.: Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. — М., 2004. — С. 145.

правильного батька", рідко там зустрічаються і "антиурядові заколотники". Звідки можна й умовивести: там майже неможливе і явище етнократизму, принаймні в європейськи "чистому вигляді".

Хоча, правда і в тому, що так справи обстоювали не завжди і не "на всьому Сході". Відомо ж бо, що в усіх близькосхідних цивілізаціях, як встановили сучасні дослідники, за античних часів існувала "одна й та сама модель суспільства, в основу якої був покладений принцип кастової етнократії. Вона припускала беззаперечне панування одного етносу над усіма іншими на території конкретної країни"[1]. Такі самі зародки етнократії спостерігаємо й під час епохи Навуходоносора, коли в VII ст. до н. е. євреїв вигнали з Палестини. Такого типу явища свідчили про "етнократичні задатки" державної етнічної політики в більшості східних країн минулого.

Але реальна етнократія виявилася пов'язаною з масовою національною самосвідомістю, пробудилася й дістала певного розмаху вже в наш час. Це значною мірою зумовлювалось формуванням сучасних етноісторичних націй та політично суверенних держав. "Вибух етнократії" у сучасному європейському суспільстві "супроводжується небезпечними формами націоналізму, який, по суті, є альтернативним концепції етнополітичної інтеграції", в якій процитований уже Ж. Т. Тощенко схильний бачити "основи прогресивного розвитку громадянського суспільства[2]. Автор дає критичну оцінку етнократії. Ця політико-аналітична спрямованість дуже важлива, позаяк "апологетичне трактування" цього поняття може викликати небезпеку щодо його ідеалізації.

Об'єктивно констатуючи, не можна не пишатись українськими вченими, які виявилися й більш обсяговішими аксіологами досліджуваного явища, і неупередженішими в його оцінках, і глибшими історіологами питання. Перший та вихідний позитив полягає в тому, що українські фахівці акцентуються не на одному елементі питання, — скажімо, як тільки-но процитовані росіяни, — на "етнократії". Вони ієрархізують усі зазначені елементи. Етновлада, зауважує

[1] Див.: Авдеев В. Б. Кастовая этнократия. — www.sograd.xromo.com

[2] Тощенко Ж. Т. Этнократия: история и современность. Социологические очерки. — С. 188.

Л. Є. Шкляр, визначає "не так етнічний склад владних структур, як характер тієї національної політики, яку та чи та влада впроваджує в життя[1]. А етнократичний/неетнократичний характер тієї влади — це такий політичний режим і курс, "який спрямований на захист етнічних інтересів лише одного народу"[2].

Таким чином, етновлада є кратологічною системою політичного владарювання, а етнократичність є характером політики, політичного режиму і політичного курсу ім'ярек держави або іншого кратологічного суб'єкта в багатонародному суспільстві. Останній акцент надто важливий, щоб про нього забути бодай тимчасово. Як зазначає В. А. Потульницький, "етновладність є самостійницьким прагненням кожного культурного народу…"[3]. Акцентно проситься медитаційно-риторичний роздум: хто наважиться сказати, що на тій підставі, що лідери угорського, кримськотатарського і молдорумунського меншинських народів-етносів свого часу просили у Києва "бодай якогось рівня етнодержавної автономії", — чи можна на такій підставі ці народи назвати "не-культурними"?..

Але українські вчені не "моралізують", а аналізують ці етноматерії. Бо давно відомо: рівень загальної культурності народу-населення визначається культурністю лідерського складу інститутів соціальної системи, а окремо взятих народів-етносів — рівнем культурності їх етнічних лідерів, а найпаче — рівнем обраних і призначених функціонерів органів місцевого самоврядування, етнополітичних партій, етнокультсоціальних утворень тощо. Останні й є етнократи. Їхнє центральне, постійне та формоутворююче завдання, зазначає Л. Є. Шкляр, — духовно і політично мобілізовувати етносоціум на вирішення загальнокраїнових політико-націєтворчих і державотворчих проблем[4]. У тому ж загальнокраїновому масштабі найоб'ємніше підійшов до явища В. І. Волобуєв. Етнократизм для нього — це й форма політичної влади, і різновид політичної ідеології, і зріз політичної еліти, і аспект етнополітичної практики[5].

---

1 Шкляр Л. Етновлада // Мала енциклопедія етнодержавознавства. — С. 476.
2 Там само.
3 Потульницький В. Націократія // Там само. — С. 538.
4 Див.: Шкляр Л. Національна еліта // Там само. — С. 540.
5 Див.: Волобуєв В. Етнократія // Малий етнополітологічний словник / Гол. редкол. Г. В. Щокін. — К., 2005. — С. 84–85.

Отже, самовималювалася певна політолого-етнологічна ієрархія: етнократизм — це тріадна кратологічна система, яку становлять а) етноеліта, б) етнократія та в) етнобюрократія. Найновітнішими видами та формами буття етнократизму є етнократичні клани, символи, традиції, ідеї та орієнтації, які — у різних ситуаційних комбінаціях — найвідчутніше дають про себе знати під час "національних криз" та різносенсових етнополітичних конфліктів[1]. До цієї констатації В. Ф. Панібудьласки та Л. Є. Шкляра впевнено можна додати ще два елементи: етнополітичну націю та етнополітичну партію, які давно вже ввів у дослідницький обіг І. М. Варзар[2].

Аналіз практики проявів етнократизму в минулому і на сучасному етапі, зважаючи на досвід зарубіжних країн і нашої багатонародної країни, виявляє багато загальних життєздатних рис. По-перше, ніде і ніколи етнократизм не зароджувався "внизу" і "стихійно". Там, "внизу", перманентно з'являються еліти В. Парето "леви" та "лисиці", які цілеспрямовано і "створюють ґрунт" для зародження етнократичних настроїв. Для досягнення мети такі еліти використовують загальносистемний або ж і ситуаційно-"галузевий" кризовий стан суспільства. По-друге, це спекуляція на почутті національної обмеженості "свого" етносу і його прагненні до національного відродження. Для цього, щоб уникнути безпосереднього конфлікту з центральною та місцевою політичною владою, етнолідери використовують такий засіб, як перенесення провин минулих політичних режимів на нині "панівний етнос".

По-третє, етноелітники використовують ідеї отримання власної автономної державності та — бодай і обмеженого — суверенітету, зокрема, ціною започаткування сепаратистських рухів. По-четверте, періодична реанімація націоналістичної ідеології, це — загальна риса мислення всіляких етнократів. Назвемо деякі складові цієї ідеології. По суті за змістом вони примітивні та розраховані на міфологізацію свідомості за допомо-

---

[1] Див.: Панібудьласка В. Ф., Шкляр Л. Є. Етнократія // Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — К., 2004. — С. 190.

[2] Див.: Варзар І. Із контекстів минулих літ. Вибране. — Кн. 1: Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі. — С. 61, 84, 100, 274, 299, 301, 396, 400, 404, 527–528.

гою міфів про героїчне історичне минуле, ворожість "панівного" народу, культурну самодостатність, релігію як головний чинник самозбереження етносу тощо. По-п'яте, етнократи завжди використовують образ вождя-месії, який поєднує надлюдину і людину-бога, котра знає й розуміє мету і завдання, непосильні для пересічних "маленьких людей". Він ніби концентрує в собі розуміння суті та таємних помислів свого народу, які може виразити найвлучніше і найефективніше для прийдешньої долі "свого народу-етносу". Цей ідеал реалізується в образі як реального харизматичного, так і в образах з історичного минулого. Як правило, це має бути діяч — носій національної гідності, що поєднує всі мислимі досягнення, які тільки доступні народному уявленню.

Етнократизм часто реанімується за допомогою територіальних претензій до інших державних утворень або до інших, особливо сусідніх народів-етносів. Для доведення цього свого "права" використовуються історичні джерела про далеке минуле, а потім висуваються політичні звинувачення минулої влади в несправедливості прийнятих нею територіальних рішень. Хоробрі заклики до розширення території, повернення до "історичних меж" декому приносять славу "справжнього патріота свого народу". Як наслідок, територіальні претензії швидко опановують масами, а в результаті — конституація ворожих відносин між сусідніми народами.

Ще одна характерна риса сучасного етнократизму — підтримання "своїх" конфесій, забезпечення їх привілейованого становища, усіляке вип'ячування соціокультурного чинника навколо "державної мови" і "дійового патріотизму". Турбуючись про мову, національну літературу, національне мистецтво, національну школу, етнократи підсилюють свою популярність у середовищі інтелігенції. Але при цьому, як правило, самі й стають заручниками ситуації, бо їх вимоги вирівнювання становища мов, мистецтва неминуче переростають у вимоги про пріоритетність останніх або їх винятковість. Так культурна політика виявляється політизуванням культури, державомовного питання і здорового почуття патріотизму. У цьому контексті зрозумілий сарказм Лесі Українки: це ж просто "велика біда, що багато людей думає, що досить говорити по-українськи, аби мати право називатися "патріотом"... А послухати іноді, про що тільки

хтось говорить "по-нашому", — то, можливо, краще б він говорив китайською"[1]. Далі цього натяку не підемо, аби не вдаватися до трактування російської приказки про істину в казці: "Сказка — ложь, да в ней намек".

Нарешті, ще одна етнократична риса — клановість у здійсненні владних повноважень, пожвавлення і відродження раніше виплеканих амбіцій та претензій різних кіл якогось народу-етносу. Приклади кланового етнократизму характерні, як правило, для середньовеликих і численних меншинських народів-етносів, які становлять основу (іноді ретельно приховувану) протистоянь різних етнополітичних сил і груп. Але не тільки. Етнократизм представників титульного народу-етносу в багатонародній країні — небезпека особливого гатунку. Ми, наприклад, схильні бачити таку небезпеку у програмній проекції політичної партії "Свобода", яка виступає "за Українську Державу, в якій український народ посідатиме належне йому панівне становище"[2]. Перефразуючи процитовану велику поетесу-патріотку, — на тлі енергетико-мовних ускладнень відносин України з Росією, — можна сказати: ліпше б подібні етнократизми ця урапатріотична партія висловлювала не українською, а китайською мовою... Етнократичні "витівки" будь-якої ініціації та імпульсної адресації — "титульницькі", "низово-меншинські" або ж "нейтралістські" і навіть у найзакамуфльованішому вигляді, — акцентна небезпека для кратологічної системи урядування справами багатонародного суспільства.

Неоднозначне і тонке питання — міграційні потоки в етнодержавних утвореннях. Результати аналізу свідчать, що етнократія стимулює приплив людських ресурсів з інших територій (сьогодні — із республік СНД), особливо населення титульних національностей, і відтік людей "за національною приналежністю". Якщо перше можна вважати "природним правом" на "збирання свого народу", то друге суперечить державному конституційному праву і моралі, не кажучи вже про страждання безлічі людських сімей, яких змушують зніматися з обжитого місця. Будь-яке зрушення в показниках руху населен-

---

[1] Цит. за: Скоропис О. Незнана Леся Українка. Листи Лесі Українки до Михайла Кривинюка // Дніпро. — 1995. — № 5. — С. 31–32.

[2] Див.: Політичні партії України: У 3 т. / Уклад. Ю. Шайгородський. — К., 2005. — Т. 1. — С. 192.

ня в етнонаціональному розрізі — важливий орієнтир для обґрунтування відповідної політики і ухвалення політичних рішень.

Етнічна дискримінація на базі "смакової кореляції" національних ідей усіх народів-етносів, що населяють багатонародну країну, з одного боку, та "провідної ідеї провідного (титульного) народу країни" — з іншого, — одна з "наймодніших" етнократичних концепцій сучасності. За генезою вона належить націоналістичним і етнополітичним партіям і рухам, що, по суті, завжди "про себе" претендують на політичну владу "у власному середовищі". Саме ці етнополітичні сили вирізняють ідеї про "чистоту нації" і "виняткові права титульних народів-етносів", про "пріоритети" рідної мови, етнічної культури і етнічних вірувань. Українська наука вже понад десять років тому винайшла "ключ" до розв'язання цієї політолого-етнологічної проблеми: у 1995–1998 рр. І. М. Варзар встановив, що "у кожного народу-етносу планети є своя етноесенціальна ідея — ідея його історичної місії на землі... Якщо титульний народ-етнос у поліетнічному суспільстві хоч би й на момент забуде про це і самозакохано почне тішитися фарбами та багатствами одної тільки своєї месіанської ідеї та на шкоду месіанським ідеям народів-співвітчизників, — дуже швидко він опиниться в ізоляції, суспільство почне хиріти у кризових конвульсіях, а "його" держава — деградувати та еволюціонувати у бік тоталітарного "контролера усього й уся" у дезорієнтованому і, зрештою, "безідейному" суспільстві"[1]. Вчитуючись у рядки низки концепцій галузей державної політики, — зокрема освітянської, молодіжної, регіональної, зовнішньополітичної (усі вчасно апробовано в парламенті), безпекової (на апробації в парламенті), етнонаціональної (у проекті) та етнополітико-мовної (перебуває в "урядовій чорнильниці"), та саме в ті їх тексти/контексти, де йдеться про соціумо- і дер-

[1] Див., напр.: Варзар І. М. Політолого-етнологічні аспекти інтерпретації буття національної ідеї в поліетнічному соціумі // Ментальність і духовно-політичні проблеми формування Збройних Сил України: Наук. зб. / За ред. О. І. Фортової. — К., 1997. — С. 138–147; Варзар І. Державотворчий потенціал національної ідеї в поліетнічному суспільстві: тези до роздумів // Національна ідея — основа єдності суспільства (Вісник Народно-демократичної партії). — Спецвипуск. — К., 1998. — С. 35–41; Варзар І. Із контекстів минулих літ. Вибране. — Кн. 1: Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі. — С. 304–305, 409, 506.

жавотворчі ролі власне феномена "національна ідея", — залишається лише дивуватися, до чого неуважно ставиться практична політика до рекомендацій соціально-політичних наук... Центральна антиетнократична теза останніх — така сама, що понад 150 років тому засадована великим чеським етноісториком Ф. Палацьким: "Природа не знає жодних панівних народів або ж народів-наймитів"[1]. І теоретикам етнополітики, і практичним етнополітикам не гріх і лягати спати, і просинатися з цією антиетнократичною тезою на передній лінії своєї пам'яті. Бо ж її глас — такий: de te fibula narratur!..

[1] Цит. за: Бочковський О. Вступ до націології. — К., 1998. — С. 10.